

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра політології та філософії

Дипломна робота

(магістра)

з теми: **«Політика сучасної міжнародної системи безпеки на
євразійському просторі»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи Р1-М20

Напряму підготовки (спеціальності)

052 «Політологія»

денної форми навчання

Ціхоцька Вікторія Олександрівна

Керівник: Віннічук О. В., кандидат політичних
наук, доцент кафедри політології та філософії

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження проблем безпеки у міжнародних відносинах	10
1.1 Наукові підходи до трактування змісту безпеки у міжнародних відносинах.....	10
1.2. Зміст національної та державної безпеки.....	19
РОЗДІЛ 2 Сучасна європейська система безпеки: оптимальна модель і реальний стан.....	31
2.1 Особливості формування сучасної безпекової політики на європейському просторі.....	31
2.2 Напрями реалізації політики безпеки Української держави.	38
РОЗДІЛ 3. Формування та реалізація політики безпеки на азійському просторі.	51
3.1 Особливості реалізації політики безпеки у Центрально-Азійському регіоні.....	51
3.2. Складнощі формування політики безпеки на кавказькому напрямку	61
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

Новітні загрози безпекового простору, які спричинила глобалізація, виникають із самої природи сучасних міжнародних відносин. Тому гарантування безпеки вже є недостатнім для попередження та подолання цих проблем. В умовах глобалізації сучасного світу держави не спроможні забезпечити власну безпеку лише своїми силами, не використовуючи підтримку міжнародних спільнот та організацій. Завдяки цьому розвиваються нові, більш урізноманітненні форми міжнародної співпраці та співробітництва у вимірі безпеки. Вони формуються відповідно до розуміння країнами їх спільних загроз та з урахуванням власних національних інтересів.

Швидка глобалізація міжнародного співробітництва охопила всі сфери суспільної діяльності та потребує регулювання на наднаціональному рівні. Сучасна модель управління безпековим простором, на жаль, не ідеальна та не є оптимальною для всіх. До прикладу, провідні держави світу можуть впливати на процеси формування і функціонування міжнародних інститутів, таким чином реалізуючи власні амбіції.

Так, реаліями нового тисячоліття стала трансформація світового устрою та глобального безпекового простору. В таких умовах сучасна система міжнародної безпеки перебуває в стані невизначеності, знаходячись під впливом процесів глобалізації. Адже нові виклики та загрози (сфера глобальної безпеки), зміна балансу сил потребують дієвих механізмів реагування та взаємодії міжнародних акторів. Основними загрозами сучасної міжнародної системи безпеки є тероризм, екстремізм, організована злочинність, які доводять, що наразі ефективність роботи міжнародних безпекових інститутів щодо забезпечення міжнародної безпеки є досить низькою.

Наразі важливу роль у процесах врегулювання міжнародного безпекового простору відіграють регіональні організації, завдання яких полягає у реалізації стратегії збереження миру та безпеки. На євразійському просторі цю роль

виконує ОБСЄ як одна із провідних організацій, що реалізовує сучасну політику європейської безпеки.

Загалом, щоб оцінити перспективи розвитку міжнародної безпеки потрібно проаналізувати епохальні зміни в міжнародних відносинах, які відбуваються в умовах сьогодення. Поглиблений аналіз процесів міжнародного життя минулого та сучасного дає змогу зрозуміти характер та тенденції формування нового світового устрою. Аналіз емпіричних матеріалів, які присвячені дослідженням трансформаційних процесів міжнародної системи безпеки, дозволяє виявити проблемні аспекти політики безпеки євразійського простору в умовах глобальної трансформації міжнародної системи.

В останнє десятиліття ХХ та початку ХХІ ст. на міжнародній арені, відбулися суттєві зміни. Через глобальні трансформації формуються нові риси світового порядку, а міжнародні процеси постають у вигляді суперечливих тенденцій, які постійно породжують нові виклики та загрози міжнародній системі безпеки. Розвиток країн світу тісно пов'язаний з формуванням сучасного глобального простору безпеки та стабільності. В цих умовах будь-яка країна може залишитися “поза грою” у цивілізаційному розвитку, тим паче якщо її лідери не враховуватимуть тих вимог та правила, які діють у межах сформованого безпекового простору. Світові інтеграційні процеси посприяли розвитку могутніх міжнародних структур, які вже зараз впливають на долю будь-якої держави, нерідко незважаючи на норми міжнародного права та існуючі міжнародні домовленості.

Аналізуючи розстановку геополітичних сил на сучасній міжнародній арені, варто відзначити, що США поступово втрачає “амплуа” гаранта міжнародної безпеки. На світову першість у сучасному світі досить наполегливо претендує КНР, яку вважають гегемоном східної частини світу. Доказом цього є невдалі спроби США змінити правлячі режими в Афганістані, Іраку та Лівії. Зіткнення геостратегічних інтересів провідних держав світу викликає дедалі більше питань, тим паче сучасний поліполярний світ, у якому

виступають такі потужні гравці як Росія та КНР, навряд чи будуть створювати умови задля забезпечення міжнародної стабільності та безпеки. Все це може спричинити у поліполярному світі “гібридний” світовий конфлікт, у разі порушення геополітичного балансу.

Актуальність теми полягає в тому, що трансформація сучасного геополітичного простору XX – XXI ст. стимулює країни колишнього радянського союзу формувати систему регіональної та колективної безпеки. Тема набуває актуальності ще й в умовах військово-політичного конфлікту, провокованого посяганням на суверенітет та територіальну цілісність Української держави (анексія Криму, збройний конфлікт на сході України). Так автор доводить, що ведення якісної політики безпеки допомагає забезпечити високий рівень національної безпеки та впливає на внутрішньополітичну обстановку і зовнішньополітичний курс держави. Саме тому постають актуальні наразі питання щододолучення України до системи безпеки ЄС, євроатлантичної інтеграції та переспрямування державної політики національної безпеки відповідно до цих векторів розвитку.

Об’єктом дослідження є сучасна міжнародна система безпеки.

Предметом дослідження є особливості реалізації політики безпеки на сучасному євразійському просторі.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі політики сучасної міжнародної системи безпеки на євразійському просторі, формуванні комплексного уявлення про основні цілі, завдання та ключові напрямки реалізації зовнішньої політики ЄС та України в сфері безпеки на регіональному та глобальному рівнях.

У процесі дослідження поставлено ключові **завдання**, що дозволять детально проаналізувати зміст дипломної роботи:

- розкрити теоретико-методологічні підходи до трактування змісту безпеки у сучасних міжнародних відносинах;
- охарактеризувати зміст національної та державної безпеки;

- з'ясувати особливості концептуальних засад та інституційних механізмів політики безпеки європейського простору;
- дослідити інституційні механізми політики безпеки України на сучасному етапі в умовах “гібридної” війни;
- дослідити особливості процесу інтеграції України до європейського безпекового простору та визначити місце України в європейській політиці безпеки та оборони;
- проаналізувати особливості реалізації політики безпеки у Центрально-Азійському регіоні;
- розкрити складнощі формування політики безпеки на кавказькому напрямку.

Методологічні засади дослідження. Методологічною складовою роботи є принципи об'єктивності, системності та історизму. Вони базуються в основному завдяки комплексному використанню джерел та наукової літератури, що дало змогу всебічно проаналізувати специфіку внутрішньої та зовнішньої політики деяких колишніх республік СРСР в умовах сучасних геополітичних загроз. Під час розв'язання встановлених нами дослідницьких завдань були застосовані спеціальні та загальнонаукові методи, а саме аналіз, синтез (для оцінки ефективності державної, міжнародної політики при формуванні безпекового простору), емпіричний аналіз, історичний (з метою відстеження формування та удосконалення безпекового простору у ретроспективі), порівняльний (з метою аналізу наукових підходів, концепцій провідних українських та зарубіжних вчених та для виявлення особливостей формування європейського, українського, азійського безпекового простору).

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі актуальної наукової проблематики з теоретико-методологічним потрактуванням та рекомендаціями щодо удосконалення політики сучасної системи безпеки українському просторі. Проаналізовано трансформацію концепцій та стратегій політики безпеки країн європейського та азійського

простору. Набуло подальшого розвитку дослідження головних загроз безпекового середовища, а також запропоновано якісні зміни для формулювання нової концепції політики безпеки не лише в Україні, а й на євразійському просторі.

Практичне значення роботи. Загрози у сфері національної політики безпеки на просторі колишнього СРСР є не лише актуальними, а й суспільно значимими в контексті сучасних міжнародних відносин. Результати даного дослідження можна використати при аналізі безпекової політики України, а поглиблене вивчення проблеми дасть змогу запропонувати рекомендації, які можуть доцільно використовуватись для покращення рівня обороноздатності країни.

Загалом матеріали дослідження можуть бути використанні у навчальному процесі при підготовці студентами до практичних та семінарських занять з таких дисциплін як “Глобалістика”, “Геополітика”, “Теорія міжнародних відносин, “Міжнародні конфлікти сучасності” тощо. Висновки та основний матеріал можуть використовуватися у підготовці до узагальнюючих історико-політичних робіт.

Джерельна база. В рамках обраної нами теми для повного розкриття поставлених перед нами завдань було використано джерельну базу, яка сприяє аналізу проблематики дослідження. На початку та у середині ХХ ст. вітчизняні та західні експерти (представники неореалізму) – Р.К. Беттс, К.Н. Уолтц, К.С. Грей, Г. Моргентау, Дж. Міршаймер, Р.Н. Розенкранс та інші) почали аналізувати, військові стратегії, оборонну політику ядерного паритету тощо[9]. У праці К.Н. Уолтца “Людина, держава та війна” розкрита теорія міжнародних відносин, яка визначає, що дії держав часто можуть пояснюватись тиском, який чиниться на них міжнародним суперництвом. Також розкрито доречно принципи територіальної цілісності, рівновага між національними, колективними та державними інтересами тощо [10]. У рамках програми “Artes Liberales” А.Д. Родфельда дослідив окремі компоненти змісту безпеки [8].

Актуальною є робота професора Р. Улмана “Перевизначення поняття безпеки”, в якій аналізуються найнебезпечніші загрози національній безпеці, які можуть “витікати” із самої держави[13].

Вже на рубежі 70-80-х років у працях де “безпека” більше не вважалася переважно військовим терміном: Б. Бузан, Р. Земба, Р.О. Кеохейн, Дж.С. Най, Дж. Розенау, М. Рихтік, Е. Тікнер, Р. Ульман, П.А. Циганков [11], розпочинали дискусії про значення безпеки. Глибоко змінила традиційну інтерпретацію безпеки книга Б. Бузана: “Люди, держава та страх” у якій він по новому розпочав трактувати поняття “безпека”[14]. В свою чергу заслугу на особливу увагу дослідження канадського науковця Ч.Ф. Дейвіна, у рамках концепцій “нових війн” ХХІ століття, завдяки якому було введено новий термін “гуманітарна безпека”[18].

Аналізуючи праці сучасних дослідників, необхідно відзначити наукові напрацювання Л. М. Артюшина, Г. Ф. Костенко та Р. Зембу, які вважали, що об’єкт безпеки і є носієм інтересів [26]. Плеяда науковців, серед яких необхідно відзначити С. М. Волта, А. Вольферса, М. А. Леві, С. Лінн-Джонсона, Н. Майерса, Дж. Найя, Л. Фрідмана, застерігали від ерозії безпеки як предмета наукових досліджень, а саме через понаднормове розширення цієї концепції [32]. Сутність багатоаспектної характеристики “безпеки” розглядав відомий дослідник Є. Станчик. Дослідник довів, що суб’єктивізм стосовно безпеки можна вважати об’єктивним явищем, яке нерозривно пов’язане із сприйняттям загроз та небезпек [23].

Вагомий внесок в дослідженні типології безпеки зробили провідні польські вчені Р. Зімба, Й. Кукулка, А. Д. Ротфельд, Е. Станчик, вони дійшли висновку, що в сучасних міжнародних відносинах під впливом глобалізації та загроз всі поділи є досить умовними та можуть стиратися при наявних небезпеках [30].

Відомими теоретиками щодо аналізу та дієвих підходів до політики безпеки й оборони є зарубіжні науковці К. Гілл та М. Смітт [33]. Вони

займались теоретичним обґрунтуванням та аналізом відомих теоретичних концепцій щодо безпекової політики ЄС. Потрібно також згадати дослідника Д.-К. Кастілло, який присвятив дослідження сфері політики безпеки ЄС [34]. Український дослідник з питань безпеки О. Бодрук визначив суб'єкт та об'єкт безпеки обов'язковими елементами відносин у сфері безпеки. Він дійшов висновку, що суб'єкт та об'єкт безпеки розглядаються в єдності, взаємозв'язку та взаємозалежності [24].

Важливою для дослідження є робота українського дослідника П. Гай-Нижника “Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення”, в якій висвітлюється комплекс дипломатичних та воєнно-політичних взаємин між Росією та Україною в контексті геополітичних інтересів Кремля та зовнішньополітичного курсу Києва. У роботі аналізуються міжнародна політика урядів України в контексті національної безпеки, історичні передумови та геополітичні причини агресії Росії проти України, а також воєнно-політичний і фінансово-економічний аспекти російсько-української війни крізь призму розвитку глобальних світових процесів і перетворень [125].

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на звітній науковій конференції студентів та магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2020-2021 навчальному році (4 жовтня 2021 р., м. Кам'янець-Подільський).

Публікації. Подано до друку статтю на тему “Політика безпеки ЄС: наслідки міграційної кризи ХХІ ст. для України”.

Структура та обсяг дипломної роботи включає: вступ, три розділи, висновки, список використаної літератури та джерел. Основний текст роботи викладено на 80 сторінках.

ВИСНОВКИ

У процесі аналізу наукової проблематики вдалося дослідити особливості реалізації політики безпеки на сучасному євразійському просторі. Щоб об'єктивно та комплексно проаналізувати політику сучасної міжнародної системи безпеки у зазначеному регіоні ми поставили перед собою ряд важливих завдань. Шляхом аналізу теоретико-методологічних підходів до аналізу безпеки та безпекового середовища, вдалося розкрити поняття “безпеки” у сучасних міжнародних відносинах. Завдяки якісному аналізу наукових джерел вдалося відслідкувати генезу формування безпекового простору, виокремити найбільш популярні та актуальні трактування зазначеного терміну та дійти висновку, що словосполучення “відсутність загроз” чітко відображує суть поняття “безпека”.

У межах дослідження варто говорити про такі аспекти змісту безпеки, як внутрішня безпека (стабільність і гармонія сутності) та зовнішня безпека (відсутність загроз з боку інших організацій). В умовах глобалізації сучасного світу, ці два аспекти демонструють тісний взаємозв'язок, що є важливою складовою при формуванні загальної концепції безпеки. Було відзначено, що “безпека” в соціальному розумінні означає певний збалансований стан у якому соціальна система (людство, держава, природна система, світові спільноти і тд.) здатна передчасно відреагувати, попередити чи зменшити вплив потенційної загрози.

Для детального дослідження безпекового середовища держав було глибоко проаналізовано та охарактеризовано поняття та зміст національної та державної безпекової політики. В результаті ми виокремили основні на наш погляд завдання щодо забезпечення та реалізації безпекової політики, а саме легітимність державної влади, баланс політичних інтересів, ненасильницькі методи вирішення зовнішніх та внутрішніх проблем, суспільна стабільність і тд.. На основі аналізу наукових джерел та сучасних геополітичних трансформаційних наслідків ми визначили, що національна та державна безпеки є основним механізмом формування сучасного безпекового простору.

Вони забезпечують демократичний потенціал розвитку країн та стабілізують процеси в середині суспільства. Важливим фактором успішної роботи національної та державної безпеки є попередження та нейтралізація загроз.

Узагальнюючи, варто відзначити, що політична безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки, яка слідує за збереженням демократичних механізмів задля довгострокового розвитку країни, а також стабільного розвитку суспільства. Ми вважаємо, що політична безпека є важливою складовою та “ядром” національної безпеки.

Важливим завданням реалізованого дослідження стало з’ясування особливостей концептуальних засад та інституційних механізмів політики безпеки європейського простору, а також дослідження інституційних механізмів політики безпеки України на сучасному етапі в умовах “гібридної” війни. В результаті опрацювання цих питань було визначено, що ЄС тривалий період часу недооцінював значимість необхідності введення якісної політики безпеки, покладаючись на свій статус. Проте урядам країн ЄС було напрацьовано ряд пропозицій щодо того, як активізувати співпрацю у сфері безпеки і оборони, до нових стратегій.

Стосовно політики безпеки нашої держави в умовах “гібридної” війни необхідно відзначити, що українська практика чітко довела, що такий вид конфлікту загрожує першочергово слабким країнам, які нездатні протистояти гібридним загрозам, походять від країн із значно вищим потенціалом (військовим, економічним та політичним).

Отже ми дійшли висновку, що побудова ефективних державних інституцій, які в свою чергу повинні бути здатними гарантувати безпеку, права та свободи громадян і безпосередньо представляти їх інтереси, це шлях який допоможе протистояти викликам сучасності. Агресія Російської Федерації проти України, довела, що західний світ ще не сформував дієвих та адекватних засобів щоб протистояти гібридній експансії.

Історично склалося, що Центрально-Азійський регіон завдяки енергетичному та транзитному потенціалу став стратегічно значимим. Тому зіткнення інтересів геополітичних гравців таких як Китай, Росія та США стали неминучими. КНР прогресивно вирішив питання щодо зміцнення політичних та економічних зв'язків в регіоні Центральної Азії. Російська Федерація поступово втрачає своє панівне становище, а Сполучені Штати включили регіон у зону глобальних інтересів з початку антитерористичної операції в Афганістані в 2001 році. Ми змогли сформуванати уявлення про поточний стан та майбутнє цього значимого регіону, виявили ключові загрози безпеці, тенденції та перспективи розвитку ситуації в цьому непередбачуваному регіоні. Визначили, що головна складність ситуації з безпекою в Центральній Азії полягає насамперед у її внутрішньому деструктивному положенні (кланова політика, сакралізація державних керівників, корупція політичних еліт та інше), все це загрожує системі політики безпеки. Саме тому даному регіону слід докорінно змінити деструктивний лад у державах, щоб в майбутньому позбутися характерного для них правила трьох «не»: непевність, нестабільність та непередбачуваність.

В свою чергу Кавказький напрямок можна описати наступним чином: посилилось значення у зовнішній політиці не лише серед місцевих лідерів (Грузія, Азербайджан, Вірменія, Росія, Іран і Туреччина), а також й світових (ЄС, США та НАТО) які, наразі, дедалі більше проявляють інтерес до процесу побудови системи політики безпеки субрегіону. Ми дослідили модернізаційні процеси в регіоні, вплив головних світових держав. Зауважимо, що конфлікти в Нагірному Карабасі, Абхазії, Придністров'ї, російсько-грузинська війна 2008 р., окупація Криму і війна на Донбасі у 2014 р. засвідчують про посилення цивілізаційних конфліктів, інспірованих колишньою метрополією (РФ) з державами, утвореними на втрачених радянською/російською імперією територіях. В результаті ЄС став одним з найважливіших інтеграційних векторів для держав Південного Кавказу, хоча РФ і намагається перешкоджати

розвитку даного напрямку. Проте варто наголосити, що проаналізувавши сучасний стан даного регіону, можемо стверджувати, що на сьогоднішній день про швидке включення країн кавказького регіону до НАТО та ЄС говорити ще зарано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Литвинов В. Латинсько-український словник. К.: Українські пропілеї, 1998. С. 583
2. Глумачення безпеки у працях грецьких філософів. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/704/677/>
3. Гоббс Т. Лефиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского: в 2 т. Москва: Мысль, 1991. Т. 2. 731 с
4. The Oxford Reference Dictionary ed. J.M. Hawkins. Oxford: Oxford University Press, 1991. P. 749.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка под. ред. Н.Ю. Шведовой. Москва: Русский язык, 1990. 915 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник Упоряд. В.П. Горбатенко. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. С. 47
7. Заплатинський В. М. Небезпека – базовий термін безпеки життєдіяльності. Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика. Матеріали другої науково-методичної конференції. К.: НАУ, 2003. С. 110-112.
8. Rotfeld A. D. Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi. Warszawa: PISM, 1990. 270 s.
9. Betts R.K. Systems of Peace or Causes of War?: Collective Security, Arms Control, and the New Europe // International Security. Summer 1992. Vol. 17. № 1. P. 5–43.
10. Waltz K.N. Theory of International politics. Addison–Wesley: Reading, Mass, 1979. 250 p.
11. Най Дж. С., Кохэн Р.О. Транснациональные отношения и мировая политика. Теория международных отношений: Хрестоматия. Сост. науч. ред. и коммент. П.А. Цыганкова. – Москва: Гардарики, 2002. 235с. – С. 152–167.
12. Buzan B. People. State and Fear: The National Security Problem in International Relations. Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press, 1983. 262 p.

13. Ullman R. Redefining Security International Security. 1983. Vol.8. № 1. P. 133.
14. Buzan B. People. State and Fear: The National Security Problem in International Relations. Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press, 1983. 262 p.
15. Корж І.Ф. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері державної безпеки України: монографія. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2013. 384 с
16. Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 321с
17. Хомра О.У., Русанова Т.Є. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії Стратегічна панорама. 2004. № 1. С. 73-79.
18. David Ch.Ph. La guerre et la Paix: aproches contemporaines de la securité et de la stratégie. 2-e édition revue et augmentée. Paris: Presses de Sciences Po, 2006. p. 87-121.
19. Posen B.R. The Security Dilemma and Ethnic Conflict Survival. Spring 1993. Vol 35. № 1. 324 p.
20. Nye Nye Joseph S.Jr. Problemy badań nad bezpieczeństwem // Sprawy Międzynarodowe. 1989. № 6. 276 p.
21. Kukułka J. Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego Polski / Wieś i państwo. 1995. № 1. S. 198-199.
22. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / за ред. Кухти Б. Львів: Кальварія, 2003. 118 p.
23. Stańczyk J. Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1996. 53 p.
24. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія. К.: НІПМБ, 2001. С. 21.

25. Buzan B. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*. London: Hemel Hempstead Harvester Wheatsheaf, 1991. 19 p.

26. Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. Харків: Вид-во Нац. Ун-ту внутр. Справ, 2003. 176 с.

27. Zięba R. *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*. Warszawa: SCHOLAR, 2004. 131 p.

28. Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. Харків: Вид-во Нац. Ун-ту внутр. Справ, 2003.

29. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. Монографія. Київ, 1998. 130 p.

30. Kukułka J. (red.) *Internacjonalizacja życia narodów i państw*. Warszawa: Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, 1991. 108 s.

31. Berent Z. *Pokój międzynarodowy i bezpieczeństwo próba definicji Sprawy Międzynarodowe*. 1988. №6. 120 p.

32. Freedman L. *International Security: Changing Targets Foreign Policy*. spring 1998. № 3. P. 52–55.

33. Hill q. *International relations and the European Union* C. Hill, M. Smith. N. Y. : Oxford University Press, 2005. 469 p

34. Castillo J.-C. *The European security and defense policy: defining the European Union as a rational actor in international security*. J.-C. Castillo / *Review of European and Russian Affairs*. 2007. Vol. 3, 30 – 55 p.

35. Howorth J. *Security and defense policy of the European Union* J. Howorth. N. Y. : Palgrave Macmillan, 2007. 315 p

36. Ojanen H. *The EU and NATO: two competing models for a Common Defense Policy*. H. Ojanen *Journal of Common Market Studies*. 2006. 44/1. p. 57 –

76

37. Політологічний енциклопедичний словник. Упорядник В.П. Горбатенко. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 386 с.
38. Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2003. 162 с.
39. Ліпкан В. А. Поняття та зміст націобезпекознавства. Право України №9, 2003р.
40. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія. Київ: НІПМБ, 2001. 63 с.
41. Горбулін В.П. Засади національної безпеки України В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. К. : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
42. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Стратегічна панорама. 2003. № 1.
43. Скакунов Е.И. Международно–правовые гарантии безопасности государств. Москва: Международные Отношения, 1983. С. 6-9.
44. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія. Київ: НІПМБ, 2001. 40 с.
45. Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 363 с.
46. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego red. W. Łepkowski. Warszawa: AON, 2002. 131 p.
47. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України монографія В.П. Горбулін, А. Б. Качинський. К. : “НВЦ Євроатлантикінформ”, 2007. 592 с.
48. Циганов В.П. Політична безпека і безпечна політика : складові, ознаки, стан, тенденції. К. : Ніка центр, 2006. 112 с.
49. Косілова О.І. Політична безпека в системі національної безпеки України. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/11koinbu.pdf>

50. Серебряников В.В. Социальная безопасность и ее место и значение в общей системе безопасности. URL: <https://www.serebryannikov.ru/literature.html>

51. Кремень В.Г. Політична безпека України : концептуальні засади та система забезпечення : монографія В.Г. Кремень, І.Ф. Бінько, С.І. Головащенко. К. : МАУП, 1998. 92 с.

52. І.Ф. Бінько Політична безпека України : концептуальні засади та система забезпечення : монографія В.Г. Кремень, І.Ф. Бінько, С.І. Головащенко. К. : МАУП, 1998. 92 с.

53. Про основи національної безпеки України : Закон України Офіційний Вісник України. 2003. № 29. Ст. 1433.

54. Моисеев А.А. Суверенитет государства в современном мире. Международно-правовые аспекты. М.: Научная книга, 2006. 246 с.

55. Матузова Н.И., Малько А.В. Теория государства и права курс лекций. С., 1995. 560 с

56. Materials of the Fifth Pan-European Conference on EU Politics (Porto, 23-26 June 2010) University of Oporto, University Fernando Pessoa. URL : <https://www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/137.pdf>

57. Дональд Трамп заявив про майбутні плани США. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29367160.html>

58. Байден про майбутні плани щодо ЄС. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/narada-lideriv-es-zaprosyly-baidena-zayavy/31170994.html>

59. Байден про майбутні плани щодо ЄС URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/narada-lideriv-es-zaprosyly-baidena-zayavy/31170994.html>

60. Consolidated Version of the Treaty on European Union Of Union. 26.10.2012. P. 13–46. URL: https://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bfa3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF

61. Consolidated Version of the Treaty on European Union Of Union. 26.10.2012. P. 13–46. URL: https://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bfa3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF

62. Financing of military operations: the ATHENA mechanism. FACTSHEET. Brussels. 10 January 2014. 4 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede110914factsheetathena_/sede110914factsheetathena_en.pdf

63. Кравчук О.Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема О.Ю. Кравчук Політичні науки. Міжнародний науковий журнал. 2016. № 6. т. 3. С.82-84

64. Теория государства и права: учебник А.С. Пиголкин, А.Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высшее образование, 2008. 743 с.

65. Военна доктрина України. 2004. № 3. С. 3-10.

66. Военна доктрина України. URL : https://www.search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/u390_12.html.

67. Закон України “Про основи національної безпеки України”. Урядовий кур’єр. 2003. 30 лип.

68. Антонов ВО. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. В.О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

69. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. 234с.

70. Антонов ВО. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. В.О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

71. Дейч Д. Нові виклики потребують нових підходів до розв'язання проблем національної безпеки. Джон Дейч Національна безпека і оборона. 2000. № 7. С. 40-42.

72. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки 383 України” №287/2015 від 26.05.2015. URL : <https://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

73. Петришин О. Законодавство України у сфері державної безпеки: загальнотеоретичні підходи до визначення О. Петришин, Д. Лук'янов Вісник Академії правових наук України. 2009. № 2 (57). С. 13-24.

74. Скрипничук В.М. Правове забезпечення державного управління В.М. Скрипничук. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 556 с.

75. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки: Навч. посіб. Г.Ф. Костенко. К.: Юмана, 2002. 144 с.

76. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. Міжнародний документ від 09.07.1997. Офіційний вісник України. 2006. №34. Ст. 203.

77. Колесник В.Т. Концептуальна модель національної безпеки України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційна безпека у воєнній сфері. Сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 31 березня 2015 року). 2015. № 2 . К: ФОП О.С. Ліпкан, 2015. С. 167-175.

78. Стратегічне партнерство в міжнародних відносинах. Монографія К.: Вадекс, 2018. 542 с.

79. ЗСУ брали участь у чергуванні бойової тактичної групи ЄС URL: <https://armyinform.com.ua/2019/07/ukrayinski-morski-pihotynczi-gotuyut/>

80. Мінгазутдінов І., Мінгазутдінова Г. Виклики та загрози безпеці країн Центральної Азії у зв'язку з російською анексією Криму 2014 року Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2017. Вип. 130. С. 13-23.

81. Ляшенко Т.М. Трансформація політичних систем в країнах Центральної Азії: національний та регіональний аспекти. К.: ІПіЕНД, 2011. 288 с.

82. Макаренко Т. Центральна Азія: де зіткнулися сила, політика і економіка НАТО ревью. URL: https://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/UK/index.htm

83. Мамедова Н. Роль ШОС в системі регіональної безпеки Центральної Азії ослабевает. 13.04.2016 URL: <https://www.ritmneurasia.org/news-2016-04-13--rol-shos-v-sisteme-regionalnoj-bezopasnosticentralnoj-azii-oslabevaet-22952>

84. Вызовы безопасности в Центральной Азии. М.: ИМЭМО РАН, 2013. 150 с.

85. Халанчук В. Зовнішньополітичний порядок денний у регіоні Центральної Азії та стратегії для України. Дипломатична академія України ім. Г. Удовенка при МЗС України. Центр міжнародних досліджень. Аналітична записка. Вересень 2018. URL: https://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/Veresen_2018_V.Halanchuk.pdf.

86. Попазогло В. С. Деструктивні неформальні інститути політики держав Центральної Азії: приклад Узбекистану та Туркменістану. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/4939/4972>

87. Макаренко Т. Центральна Азія: де зіткнулися сила, політика і економіка НАТО ревью. URL: https://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/UK/index.htm

88. Рябінін Є.В., Кульчіковський І.С. Основні загрози регіональній безпеці центральноазійського регіону Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія. Політологія. 2016. Вип. 16. С. 307-314.

89. Казанцев А. Новые и старые угрозы безопасности в Центральной Азии: вызов для внешней и оборонной политики России. URL: <https://www.mirprognozov.ru/prognosis/politics/novyie-i-staryie-ugrozyi-bezopasnosti-vtsentralnoy-azii-vyizov-dlya-vneshney-i-oboronnoy-politiki-rossii/>

90. Вызовы безопасности в Центральной Азии. М.: ИМЭМО РАН, 2013. 150 с.

91. Вызовы безопасности в Центральной Азии. М.: ИМЭМО РАН, 2013. 151 с.

92. Лазович М. Роль СНГ и ОДКБ в обеспечении безопасности Центральной Азии. 15.06.2018. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/9d0/rol-odkb-vo-vneshnej-politike-rossii.pdf>

93. Лазович М. Роль СНГ и ОДКБ в обеспечении безопасности Центральной Азии. 15.06.2018. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/9d0/rol-odkb-vo-vneshnej-politike-rossii.pdf>

94. Мінгазутдінов І., Мінгазутдінова Г. Виклики та загрози безпеці країн Центральної Азії у зв'язку з російською анексією Криму 2014 року Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2017. Вип. 130. С. 13-23.

95. Иноземцев В. Торговля иллюзиями: что не так с евразийской интеграцией. 12.02.2019. URL: <http://mirperemen.net/2019/02/torgovlya-illyuziyami-chno-ne-tak-s-evrazijskoj-integraciej/>

96. Левик Б. Геополітика нових незалежних держав Центральної Азії в пострадянський період Схід. 2014. № 2. С. 85-91. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Skhid_2014_2_16

97. Воробьев А. Китай и Центральная Азия: растущая дружба под боком России. 04.07.2017. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and->

comments/analytics/kitay-i-tsentralnaya-aziya-rastushchaya-druzhba-pod-bokom-rossii-/

98. Николаев С. Центральная Азия в геополитике: американский вектор (1991-2008 гг.) Международная жизнь. 2011. №2. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/396>

99. Мураталиева Н. Прогнозы и риски в Центральной Азии в 2019 году. 21.01.2019 URL.: <http://berlek-nkp.com/tadzhikistan/7239-prognozy-iriski-v-centralnoy-azii-v-2019-godu.html>

100. Jaliashvili J., Shah A.. Brief Analysis of the Situation in South Caucasus. URL: <http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/480/4472>

101. Гвоздков С. Пострадянські держави в зовнішній політиці США за часів президентства Дж.У.Буша. Етнічна історія народів Європи. 2015. Вип. 47. С. 112-116.

102. Богатуров А. Глобальные аспекты влияния США в XXI в. URL: <https://www.obraforum.ru/pdf/bogaturov-US-civ-Nov2007.pdf>

103. Гончар Ю. Б. Еволюція політики США щодо інтеграційних процесів у Західній Європі (кінець 80-х - 90-ті роки): автореф. дис. канд. іст. наук. К., 1997. 24 с.

104. Бжезинский З. Великая шахматная доска. 2009. 564 с.

105. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. 2004. 341 с.

106. Маркедонов С. Победа «и – и». Как Армении удастся совмещать европейскую и евразийскую интеграцию. 27.11.2017. URL: <https://carnegie.ru/commentary/74820>

107. Гасанов А. Политика национального развития и безопасности Азербайджанской Республики. Баку, 2014. С. 323.

108. Solana J. A Secure Europe in a Better World. URL: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms Upload/031208ESSIIRU.pdf>

109. Довідник НАТО Office of Information and Press NATO 1110. Brussels, 2001. С. 42-44.

110. Brenda Sh. US Policy The South Caucasus. A Challenge for the EU Institute for Security Studies, Europe Union, Paris, 2003. P. 53 - 63.
111. Кулик В. «Кіпризація» етнополітичних конфліктів у Грузії Стратегічна панорама. 2009. № 1. С. 77 - 82.
112. Стародуб Т., Данильчук О. Питання співробітництва ОДЕР ГУАМ з ОЧЕС, ЄС, НАТО у формуванні системи безпеки у Чорноморсько Каспійському регіоні. Стратегічна панорама. 2009. № 1. С. 91 - 100.
113. OSCE Mission to Georgia. URL: <https://www.osce.usmission.gov>
114. Миссия ООН по наблюдению в Грузии. МООННГ. URL: <http://www.un.org/russian/peace/pko/unomig/>
115. Relations with Georgia. 16.03.2019. URL: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics38988.htm?selectedLocale=en>
116. Дуднік О.Я. Зовнішня політика Республіки Грузія в контексті сучасної геополітичної ситуації. URL: <https://vmv.kyvu.edu.ua/v/03/dudnik.htm>
117. Anjaparidze Z. Georgia persists in its bid to join the EU. 05.07.2016. URL: <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/georgias-european-bid-stands-the-test/>
118. Courtney W. Fried D. Yalowitz K. Where is Georgia Headed? 22.05.2018. URL: <https://nationalinterest.org/feature/where-georgia-headed-25926>
119. Глава правительства Грузии работает над планом евроинтеграции. 29.06.2018. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2440264.html>
120. Кулик В. «Кіпризація» етнополітичних конфліктів у Грузії Стратегічна панорама. 2009. № 1. С. 77 -82.
121. Подписание политической части Соглашения об ассоциации с ЕС лучший путь для Армении: премьер. 21.03.2014. URL: <https://regnum.ru/news/polit/1781457.html>

122. Россия фактически оккупировала Армению. 15.10.2015. URL:
[https:// ru.krymr.com/a/27307755.html](https://ru.krymr.com/a/27307755.html)

123. Кривошеев К. Армения назвала одной из целей сотрудничества с НАТО желание «понять, как работает азербайджанская армия». 16.07.2018. URL:
<https://www.bbc.com/russian/features-54431129>

124. Азербайджан отказался от ассоциации с Евросоюзом. 25.11.2013. URL:
<https://www.km.ru/world/2013/11/25/evropeiskii-soyuz-es/726011-azerbaidzhan-otkazalsya-ot-assotsiatsiis-evrosoyuzom>